

Met ironie valt niet te spotten!

‘Was frag ich nach der Welt’ BWV 94

De Bach Cantorij Baarn sluit het voorjaar af in de Pauluskerk op de Brink met cantate 94. De bijbehorende interkerkelijke dienst, waarin ds. Wouter Klouwen voorgaat, begint om 19.30 uur. Als solisten treden aan Bepke Keersmaekers, sopraan, David Cohen, altus, Adrian Fernandes, tenor, en Joris van Baar, bas. Solisten, koor en orkest van de cantorij staan onder leiding van dirigent Anthony Scheffer. Concertmeester is Elisabeth IngenHousz, fluitist is Dieks Visser en Henk van Zonneveld tekent voor alle orgelpartijen.

Een gouden greep: de fluit als metafoor

Wat meteen opvalt zodra de cantate begint zijn de eerste maten: een frivole fluitsolo als opening van een cantate met een uiterst serieuze boodschap. Waarom doet een componist dat? Er is allereerst een praktisch antwoord. Waren het voorheen blokfluiten of braaf met de zangstemmen meespelende traversospelers, nu heeft Bach een natuurtalent in beeld: Friedrich Gottlieb Wild die ook orgel- en compositielessen bij de meester volgt.

Maar een intrigerend tweede antwoord is: Bach kon met het inzetten van de solistisch opererende traverso (fluit) – doorgaans toch beschouwd als een wuft en werelds instrument – op muzikaal niveau iets duidelijk maken wat in de geschreven literatuur valt onder het begrip beeldspraak. In engere zin gaat het om ironie: de fijne spot waarbij je schijnbaar serieus het tegenovergestelde suggereert van wat in werkelijkheid wordt bedoeld. En dat kon Bach heel goed gebruiken om de exegetisch lastige tekst van het evangelie passend bij BWV 94 te duiden. Zodra de fluit solo speelt is het oppassen geblazen (delen 1 en 4), juist dan verklankt de virtuoze fluitpartij het tegenovergestelde van wat de tekst aangeeft: valse schijn en vette glitter als verleidelijk contrast van the meaning of it all.

Lukas 16: 1 – 19

Is het voor de op aards bezit vertrouwende 21ste-eeuwer al lastig om grip te krijgen op het optreden van de barmhartige vader van de verloren zoon uit de gelijknamige gelijkenis (we begrijpen de hard werkende, jaloerse broer misschien wel beter), helemaal moeilijk wordt het om de portee van de parabel van de onrechtvaardige rentmeester te vatten. Wat bedoelt Jezus hier nu? Hij die maalde om pracht en praal. Moeten wij de frauduleuze rentmeester vanwege zijn slimme trucjes toch prijzen? Ja, why not! Wat is de echte bedoeling van de zinsneden: ‘Maak vrienden met behulp van de onrechtvaardige Mammon’ en ‘de kinderen der duisternis zijn slimmer dan de kinderen van het Licht’.

Ds. Klouwen zal ongetwijfeld zijn tanden in deze niet licht te duiden materie willen zetten. Bach deed dat in augustus 1724 natuurlijk op zijn eigen, ingenieuze wijze, namelijk door middel van zijn muziek.

Drie maal drie is negen

Exact negen maal komt de tekst ‘Was frag ich nach der Welt’ in de cantate voorbij. Vertaal het als: wat maal ik om de wereld! Twee maal in openingskoor (1), vervolgens in de bas-aria (2) en dan in het koraal-recitatief van de tenor (3) en nog eens in het koraal-recitatief van de bas (5) en tenslotte in het dubbele (!) slotkoraal (8) nog eens vier keer. Wrijf het er nog maar eens goed in, repetitio, weer een oud en beproefd retorisch middel. Dat is vast niet voor niets!

Even een duik in het verleden. De belangrijkste wetenschappen die door de oude mysterie-scholen werden beoefend om een hoger bewustzijn te ontwikkelen, waren de kosmologie (astronomie en astrologie), de getallenleer (wiskunde) en de muziekleer, de drie pijlers van de 'philosophia'. De kosmologie leert dat alles onderhevig is aan onzichtbare, cyclisch terugkerende krachtvelden. De macrokosmos wordt weerspiegeld in al het aardse leven, de microkosmos. Om de wetmatigheden te kunnen begrijpen, bedient de mens zich van het getal. Alles in het leven is een kwestie van meetbare verhoudingen in ruimte en tijd. Muziekbeoefening en kennis van de diepere lagen van het muzieksysteem brengt je het dichtst in de buurt van de volmaakte kosmos, de harmonie der sferen. Vanuit de Oudheid via de Middeleeuwen (Ars Musica) werd de opvatting van de getalsstructuur als ordenend principe van de volmaakte kosmos, Gods schepping, en de verbinding muziek-kosmos tot in Bachs tijd rechtstreeks doorgegeven. Dat het getal in zijn muziek een grote rol speelt, staat buiten kijf. Ga je daar eenmaal op letten, dan ligt gevaarlijk speculeren op de loer en voor je het weet lig je (met de kinderen uit Lukas 16) in de allerbuitenste duisternis. Maar dat het getal 3, het kleinste priemgetal, symbool van volledigheid, Goddelijke volheid en volmaaktheid, en dan ook nog eens het kwadraat daarvan (9, symbool van de voleinding en een nieuw begin) zo vaak door Bach wordt ingezet in zijn muziek, sluit ieder toeval uit: hij was een alles beheersend genie met het kosmische vermogen een muzikaal idee als in een visioen te overzien en daarna een vorm te geven, ingebed in een weefsel van getallen, waarmee hij een schier onzichtbare maar rechtstreekse verbinding legt met het Absolute. Zijn motto: Soli Deo Gloria.

Tot slot

De cantate sluit af met – vrij ongebruikelijk – tweemaal een vierstemmige zetting van coupletten uit het gedicht/kerk lied van Balthasar Kindermann (1636-1706) 'Verschmähung der Welt' (het versmaden van de wereld!) waarin nog eens vier maal de tekst 'was frag ich nach der Welt' voorbij komt. U mag geheel naar eigen goeddunken het accent op 'ich' of op 'Welt' leggen, of op allebei. Zondag aanstaande kunt u ervaren hoe de Bach Cantorij Baarn deze frase interpreteert.

Kerkdeuren van de Pauluskerk staan 22 mei wijd open vanaf 19.00 uur.

Noot: voor een buitengewoon verhelderende analyse van cantate BWV 94 zie de website van Eduard van Hengel: <https://eduardvh.home.xs4all.nl/BWV/94>

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– foto's van de vocale solisten (zie bijlagen)
--